

აკაკი ჩოქოვა
ისტორიის დოქტორი

**გლეხი ქართულ საისტორიო
საბუთებსა და სამართლის ძეგლებში
(პირველადი დაკვირვების შედეგები)***

„მაგრამ იმის თქმა, რომ დოკუმენტაცია „შერყვნილია ინტერპრეტაციებით“,
ნიშნავს ჯეროვნად არ დააფასო ინკვიზიტორთა ანთროპოლოგიური გამჭრიახობა
კარლო გინძურგი

შუა საუკუნეებში გლეხი ძირითად საწარმოო საშუალებას წარმოადგენდა. ბატონს უფლება ჰქონდა გლეხი მიწიდან ან უმიწოდ გაეყიდა. საბეგრო ვალდებულება მომდინარეობდა გლეხის დამოკიდებულებისგან, ბატონის მიწას ამუშავებდა ის, თუ, მას პიროვნულად ეკუთვნოდა. მიუხედავად იმისა, რომ გლეხი ქართული სამართლის ძეგლებში უამრავჯერ იხსენიება, ის მაინც არ წარმოადგენს სუბიექტს შუა საუკუნეებში, როგორც ყველგან, ფეოდალური ურთიერთობების განმავლობაში.

მაგალითად, ე.წ. ნიკორწმინდელის დანერჩილში, თითქოს წინამძღვარი გლეხისგან ყიდულობს მიწას. მაშინ ისმის შეკითხვა, თუ გლეხი თვითონ წარმოადგენს საწარმოო საშუალებას და სხვის საკუთრებას, საიდან გააჩნია მას უფლება მიწაზე, რომელიც იმ პერიოდისთვის სიმდიდრის ერთ-ერთი წყარო და საწარმოო საშუალებაა. ქართული დოკუმენტების და სამართლის ძეგლების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ნიკორწმინდის დანერჩილში ან სხვა დოკუმენტებში გლეხის მოხსენიება მიწის ყიდვასთან დაკავშირებით რეესტრისთვის აუცილებელი პირობაა, რადგან გლეხი კი არ არის მიწის მესაკუთრე და უშუალო გამყიდველი, არამედ, ის ეკუთვნის ბატონს, მის გარეშე ვერანაირი ოპერაციის ჩატარება არ შეუძლია.

* ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა კვლევების გრანტის დაფინანსების კონკურსის ფარგლებში. YS-22-679.

ბექას სამართლის 76-ე მუხლში ვკითხულობთ, თუ გლეხმან, მისი პატრონის ხელ-ჩაურთავად გაყიდოს რამე, ბატონს შეუძლია არ დათმოს, ან გაყიდულის საზღაური გამყიდველისგან აილოს.¹

ბექას სამართლის 45-ე მუხლის თანახმად, საკარგავის ან საგლეხო მამულის შემთხვევაშიც, თუ ბატონის მონაწილეობა არ ჩანს, ბატონს შეუძლია გაყიდული არ დათმოს, ან გაყიდულის ფასი, როგორც გამყიდველისგან, ისე მყიდველისგან ნახავერ-ნახევარი აილოს.²

როგორც სამართლის ძეგლებიდან ირკვევა, გლეხს, არა მხოლოდ მიწის გაყიდვა არ შეეძლო ბატონის უკითხავად, არამედ, მიწაზე არსებული ნაგებობის თუ დამხმარე სანარმოო საშუალებებისაც.

სამართლის მიხედვით, გლეხი ვალდებულია მის ფინანსურ ოპერაციებში ბატონი ყავდეს ჩარეული, ან როგორც ხელჩამრთველი. თუ მაგალითად გლეხი გლეხს თავდებად დაუდგებოდა, აღნიშნული გლეხი საპატიო კაცის გლეხი უნდა ყოფილიყო და მისი პატრონის ხელჩართვაც აუცილებელი იყო.³

ამ სამართლის ნორმების მიხედვით გლეხს არანაირი უფლება არ გააჩნია, არა თუ სამართლის სუბიექტი ყოფილიყო, არამედ ყიდვა-გაყიდვის დროსაც. გლეხის მიერ მიწის გაყიდვის ფაქტის რეგისტრაცია მხოლოდ იმიტომხდება, რომ მეზობლებს გასაგებოდა ნაკვეთი. მხოლოდ გლეხის, საგლეხო კომლის, როგორც ამ მიწის მფლობელისა და ფისკალური სუბიექტის, როგორც პროდუქტის შემქმნელის დაფიქსირება წმინდა ეკონომიკური ფაქტორიდან გამომდინარეობს. გლეხობის დაფიქსირება ყიდვა-გაყიდვის რეესტრში, აუცილებელია მხოლოდ იმიტომ რომ აღწერილი იყოს გაყიდულ მიწაზე რომელი გლეხი ზის.⁴

ქართულ საისტორიო დოკუმენტებში, ძირითადად მაღალი კლასის სურვილები და მოთხოვნებია წარმოდგენილი, რაც ლოგიკურია. მათ ხელშია საგანმანათლებლო და სასამართლო სისტემა. ქვეყნის 4% იცის წერა-კითხვა და ძალაუფლება თანხმობის წარმოება მათ ხელშია. ქართული ეკლესია მონოპოლისტია განათლებაზე. ანტონიო გრამშის თანახმად, შუასაუკუნეების ინტელიგენციას (ორგანულ ინტელიგენციას) წარმოად-

¹ ი. დოლიძე. ძველი ქართული სამართალი. თბ. 1953, გვ. 322.

² ი. დოლიძე. ძველი ქართული სამართალი, გვ. 305-306.

³ ი. დოლიძე. ძველი ქართული სამართალი, გვ. 150.

⁴ აკ. ჩოქობავა. მიწის გაყიდვა-გაყიდვის პოლიტიკონომია ფეოდალურ საქართველოში. თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. XVII. თბ. 2020, გვ. 79-108.

გენენ საეკლესიო პირები, რომლებიც მონოპოლიას ფლობენ იმ დროის მეცნიერებასა და ფილოსოფიაზე, მორალსა და სამართალზე.⁵ ფეოდალიზმის გამარჯვებასთან ერთად საბოლოოდ იმარჯვებს მაღალი კლასების ენა და ის სისტემის გაძლიერებასა თუ გაფართოებას ემსახურება. გლეხი, როგორც სუბიექტი რა თქმა უნდა გამქრალია, უფრო სწორად, როგორც სუბიექტი არ არსებობს. ის მხოლოდ რეესტრის მონაცემებისთვის გამოიყენება. თუმცა, სანამ ფეოდალური ურთიერთობები საბოლოოდ გაიმარჯვებდა, ბრძოლა მიმდინარეობდა ე.წ. მაღალ სტილისა და ხალხური მეტყველებას შორის. ნიკო მარმმა, აღნიშნული პროცესი ადიშის ოთხთავის მაგალითზე შენიშნა.

ფეოდალური ურთიერთობების გამარჯვება მტკიცუნულად მიმდინარეობა, მოსახლეების სრული გაგლეხება, თავისუფალი მწარმოებლების გაქრობა, მიწების კოლონიზაცია. თუ კაპიტალისტური წარმოების დამკვიდრებას თან ახლავს კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პროცესი, ფეოდალური ურთიერთობების გამარჯვების პროცესის თანმდევად შეგვიძლია პირობითად წარმოვიდგინოთ ფეოდალური დაგროვება, სადაც თავისუფალი მეთემე სრულად დამოკიდებული ხდება ანუ წარმოქმნება გლეხოზა, როგორც კლასი, ქონების კონცენტრაცია ხდება ერთეულების ხელში, იცვლება წარმოების წესი და საკუთრების ფორმა. ამ პროცესს, ივანე ჯავახიშვილი, სოციალურ ტეხილს უწოდებს. სიტყვები მნიშვნელობას და შინაარსს იცვლიან. მაგალითისთვის სიტყვა სოფელი, რომელიც აღნიშნავდა ქვეყანას, მსოფლიოს, VIII საუკუნიდან იცვლის სემანტიკას და დღევანდელი მნიშვნელობით მკვიდრდება. მაგალითად დაბა წარმოადგენდა დასახლებულ პუნქტს, როგორც დღეს ვხმარობთ, თუმცა იქ მცხოვრებს ეწოდებოდა მდაბიორი, მდაბიო ერი, მდაბიური, ანუ „ერი“/ხალხი, რომელიც დაბაში ცხოვრობდა. ისინი საერთო/სათემო საკუთრების ფორმით ფლობდნენ მიწას და შრომის ორგანიზებას საზოგადოებრივი ფორმა ფქონდა. ახლად გაძლიერებული კერძო საკუთრების ფორმა კი, გვაროვნულის და სათემო საკუთრების მტერი იყო, მას უნდა მოესპო ის, რადგან მიწები თუ ადამიანები, კონკრეტული სამხედრო პირების პირად დამოკიდებულებაში გადასულიყო. სწორედ ამ პროცესში იცვლის მნიშვნელობას სიტყვა მდაბიო ერი, მდაბიო და VIII-IX საუკუნეების მერე იხმარება დღევანდელი მნიშვნელობით. მარგინალიზება

⁵ A. Gramsci. Prison Notebooks. The Intellectuals. The Formation of the intellectuals. An anthology of western Marxism. Oxford University press. 1989, გვ. 113-119.

ხდება თავისუფალი მწარმოებლის ან მათი ვინც ადრე თავისუფალ მემკვიდრეობად აღიარდა და დღეს უკვე საკუთრებით თუ პიროვნულად კონკრეტული ოჯახისადმი ვალდებულებაში იმყოფება. შესაბამისად სისტემაში, ის ვინ დაამცრო და დაიმორჩილა, მისი მარგინალიზება უნდა მოახდინოს.⁶ იგივე კატეგორიას მიეკუთვნება ტერმინი გლეხი, რომელიც მეცნიერების დაკვირვებით, სიტყვა გლახადან უნდა იყოს ნაწარმოები. ანუ ის - გლეხი, რომელიც, როგორც კლასი არ არსებობდა, ხოლო „ფეოდალური რევოლუციის“ პირობებში ჩნდება როგორც კლასი, რომელიც ამიერიდან დაექვემდებარება ახალ შექმნილ ფეოდალურ კლასს, რომლისთვისაც საფუძველშივე ნეგატიური დატვირთვა მუდამ მიენიჭებინათ, თითქოს მათი ბრძოლა სერთო საკუთრების შენარჩუნებისთვის არალეგიტიმური იყო.⁷

ამ ყველაფრის პარალელურად ფეოდალის აღმნიშვნელი სიტყვა მაღალ შეფერილობას იძენს. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ეს პროცესი ერთნაირია ყველგან, სადაც საკუთრების და წარმოების ფეოდალური წესი არსებობდა, მიუხედავად გეოგრაფიული სიშორისა თუ ეკონომიკური სისტემების აშორიშორებისა. მაგალითად პატრონი, ფეოდალი, ქართულმა ენამ მონიშნა როგორც უფალი, იგივე პროცესია ლათინურ ენაში, სომხურსა თუ რუსულში. Dominus გახდა ფეოდალის აღმნიშვნელი სიტყვა, ისევე, როგორც სომხური ტერ და რუსული Господи.⁸

ასეთია ფეოდალიზმის ეკონომიკური და კულტურული განზომილება, როგორ ქმნის თანხმობას, ოღონდ უკვე ხმლით მოპოვებულ წესრიგში. ევროპული ჰარმონიული საზოგადოების დანაწილება: მეომარი, მლოცველი, მშრომელი ქართულ რეალობაშიც წარმოჩინდება. ვეფხისტყაოსანში ნათლთადაა დაფიქსირებული „მინციე მუშა მუშაკობდეს, მეომარი გულოვნობდეს“, ეს იმ საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი შრომის დანაწილებაა, სადაც სოციალური მობილობა შეუძლებელია. ყველა იქ იცხოვრებს, რა საზოგადოებრივ ფენაში დაიბადა.⁹

⁶ იხ. აკ. ჩიქობავა. კლასობრივი ენის საკითხი და ფეოდალური ურთიერთობები. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. XIV. 2018, გვ. 115-130.

⁷ ილ. აბულაძე. ძველი ქართული ლექსიკონიდან. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე. ტ. I. თბ. 1959, გვ. 170; ა. ბოგვერაძე. ქართლის ადრეფეოდალური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ისტორიიდან. თბ. 1961, გვ. 120.

⁸ იხ. აკ. ჩიქობავა. კლასობრივი ენის საკითხი და ფეოდალური ურთიერთობები, გვ. 115-130.

⁹ იხ. აკ. ჩიქობავა. განვითარებული ფეოდალიზმის გენეზისი და მასთან დაკავშირებული იტორიულ-გეოგრაფიული ასპექტები. ისტორიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად

მოგვიანებით, XIV საუკუნეში, როდესაც შავი ზღვის მეშვეობით ვაჭრობა მიმდინარეობს გენუის ფაქტორიებთან, ჩემი დაკვირვებით, ქართველ-მეფე მთავრთა განკარგულებაში მყოფი ვაჭრები, უკვე სოციალური სტატუსს შეცვლილი პირები უნდა იყვნენ (ვინმე კაცაძე და სხვები), მათ შორის სავარაუდებელია „მსახურთა“ ფენიდან ამოიზარდოს ვაჭრები თუ მაღალკვალიფიციური ხელოსნები¹⁰. ლოგიკურია ის, რომ სწორედ გენუელებთან ვაჭრობის პირობებში ქართული წარმოშობის ვაჭრებსაც ვხდებით, რომლებიც ადრე სავარაუდოდ ხელოსნობას მისდევდნენ და აღნიშნულ სიტუაციაში პოლირიკური ხელისუფლების ნება-სურვილით საზღვაო ვაჭრობაში ებმებიან. აქ ხელოსნებთან ერთად ნაოსნობის ოსტატებიც შეიძლება მოვიაზროთ. რატომ არის ლოგიკური ეს გენუელებთან კავშირში? იტალიელი ეკონომისტის და სოციოლოგის ჯოვანი არიგის თანახმად, ამ კაპიტალიზმის დაგროვების პირველი ცენტრი სწორედ გენუა უნდა იყოს, სადაც იწყება შრომის დანაწილების ახალი ეტაპი. ადგილობრივი სავაჭრო კომპანიები და სამხედრო არისტოკრატია ქმნიან ბანკებს მევახშეობის საპირწონედ. კაპიტალისტური ფორმის საერთაშორისო ვაჭრობის საწარმოებლად ადგილობრივ მესვეურებს ზღვასთან და ხელოსნობასთან დაკავშირებული პირების ჩართვა უფრო აქტიურად მოუწევდათ.¹¹

თუმცა ეს გამონაკლისი უნდა იყოს საქართველოს ისტორიაში, რადგან სწორედ ამ ტიპის სავაჭრო კაპიტალთან ურთიერთობას შეეძლო ამგვარი პროცესის შექმნა. მოგვიანებით, როდესაც საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა და ბატონყმობის ეტაპზე გადადის, ან სულაც ბატონყმობის კვლავწარმოება ხდება, გლეხის ექსპლუატაცია კვლავ ბეგარისა და ზედმეტი შრომის ხარჯზე ხორციელდება. ნატურალური, შრომამიგებითი და ფულადი ბეგარა გლეხის შრომა ან შრომის ნაყოფია, რომელსაც ბატონი ითვისებდა.

ამ შრომის პროცესში, გლეხობა, როდესაც ვერ ახერხებდა ბეგარის დროზე ან სრულად გადახდას, იძულებული იყო ვალისთვის მიემარ-

წარდგენილი დისერტაცია. თბ. 2019.

¹⁰ აკ.ჩიქობავა. საქართველოს კონტაქტები კაპიტალის დაგროვების პირველ ცენტრთან (ვაჭრობა და კრედიტი). გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები – ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია. გორი. 2024, გვ. 152-164.

¹¹ Джовани Ариги. Долгий Двацатый Век. Денги, Власть и истоки Нашего Времени. Перевод А. смирнова и Н. Зделмана. Москва. 2006.

თა. ვალი უფრო მძიმე მდგომარეობაში აგდებდა საგლეხო მეურნეობას. ხშირად გლეხს პროცენტის სახით იმაზე მეტის გადახდა უწევდა, ვიდრე მისი საბეგრო ვალდებულება წარმოადგენდა.

ჩემი ინტერესის საგანს წარმოადგენს სასესხო დოკუმენტები, სადაც გნასაზრერულია ვალის აღების საჭიროება, პროდუქტის ოდენობა, პროცენტის ოდენობა და ვალის ამღები და გამცემი პირები. ადრეულ შემორჩენილ საბუთებში, როგორც ჩანს სესხის გამცემი იყო ეკლესია, მიუხედავად იმისა, რომ მათვის ამგვარი საქმიანობა სჯულის კანონით იყო აკრძალული. ნიკორწმინდის წინამძღვარი ცხილათს როდესაც მიწას მოიგებს, მათვე მისცემს საკაბალოდ. მოგება აქ ყიდვას არ უნდა ნიშნავდეს, არამედ ყიდვისგან განსხვავებულ ფორმას. გაზიარებულია მოსაზრება, რომ ეს ვალში წამოღებული მიწაა, რომელიც მევალეებს უკან კაბალის სახით, ანუ მძიმე გადასახადით დაუტოვეს სარგებლობაში¹²

ვალის სანაცვლოდ გლეხის გამორთმევა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. მაგალითად 1726 წლის არზაში, მამულა ბერიკაშვილის ვალის თაობაზე, სურამელი ურია, როგორც თვითონ წერს, მეფეს ავედრებს, რომ ჩხეიძისთვის მიცემულ ვალს ის არ აბრუნებს, მეტიც ამ საქმეში შუამავლად რევაზ მურვანისშვილი ყოფილა, რომელსაც თავის მხრივ მამულას ვალი ჩხეიძისგან აუღია ორი გლეხის სანაცვლოდ, მას ერთი გაუყიდა და ერთი დაუტოვებია. სწორედ ამ გლეხს სთხოვს მამულა რევაზ მურვანისშვილის.¹³ გლეხი ვალის გადახდის საშუალებაა. არზის განჩინებაში წერია, რომ მამულამ ვერ დაამტკიცა ვალის არსებობა და საქმე შეწყდა.

გარდა ამისა, ვახტანგის სამართლის მიხედვით, სამართალი ბერძნული, მუხლი 166-ე, ნასყიდ ყმას, ანუ გლეხს ვალის აღების უფლება არ აქვს, და ვერაფერს ვერ გადაიხდის, და მისი თუ სხვას მართებს, ვალს ბატონი აიღებს.¹⁴

იმავე სამართლის 199-ე მუხლის მიხედვით, თუ მოვალე ვალს ვადაში ვერ აბრუნებს, ვადას აძლევენ ოთხ თვეს, რომ ამ ოთხ თვეში მამული გაყიდოს და გადაიხადოს, თუ მდიდარი იყოსო. და თუ ღარიბი იყოს, მისი

¹² მ. ბერძნიშვილი. მეთერთმეტე საუკუნის ქართული საისტორიო წყაროები საქართველოს სოციალ-ეკონომიკური ისტორიის შესახებ (ნიკორწმინდელის დანერილი). თბ. 1979, გვ. 58-59.

¹³ ქსდ. ტ. IV, გვ. 483.

¹⁴ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I. ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ. 1963, გვ. 171.

სამართალი პირდაპირ მევალებზე კიდიანო, მისი ნება სურვილის მიხედვით მოხდება.¹⁵

1722 წლის 21 აპრილის საბუთით ვიგებთ, რომ ჯავახიშვილს თარხნიშვილის ფული ემართა, ამ ვალის სანაცვლოდ ორი გლეხი ჰყავდა სარგებელში. ისე რომ მევალისთვის არ შეუტყობინებია, ერთი გლეხი გაუყიდია და მის სანაცვლოს ავედრებს ჯავახიშვილს და სარგებლის გადახდასაც გლეხებს მიაწერს.

სურათი შემდეგია, გლეხი ვალის გიროაშიც გვხვდება, საჭიროების სანაცვლოდ ყიდიან, და გიროაში ერთ გლეხს მეორეთი ანაცვლებენ და თუ გაჭირდა ვალის სარგებელიც გლეხისგან უნდა ამოიღოს მევალემ.¹⁶

1727 წლის კაცია ქართველიშვილის საბუთიდან ვიგებთ, რომ მას ცოლის მოყვანისას გაუჭირდა და ისესხა 76 ნახევარი მარჩილი, რაშიც გლეხი დანიშნა. პირობად დადო, რომ თუ ვალს ვერ გადაიხდია გლეხი მახარობელი კოჩაძე მევალეს უნდა დარჩენოდა. მაგალითისთვის 1 მარჩილი=3 აბაზს. XVIII საუკუნის 40-იან წლებში ახალუხი ღირდა სამი აბაზი, ხოლო დღიურად სამუშაოზე ოსტატისთვის, სამი შეგირდისთვის და ორი ხუროსთვის 6 აბაზი და ერთი მინალთუნი, ხოლო 1851 წლის ჩანაწერებით 11 მუშისთვის 3 აბაზი გადაუხდიათ დღიურ სამუშაოზე.¹⁷ 76.5 გავამრავლოთ 3-ზე, მივიღებთ 229.5 აბაზს. თუ უხეშად დავთვლით 11 მუშა რომ 100 დღე ამუშაო, ჯამაგირი 300 აბაზი გამოდის, 300 აბაზი კი დაახლოებით 77 მარჩილია. ქართველიშვილი კოჩაძეს ვალის სანაცვლოდ ტოვებდა თუ ვერ გადაიხდიდავალს. გამოდის რომ ვალში გაცემული კონკრეტული გლეხი უდრიდა 11 მუშის ყოველდღიური სამუშაოს ანაზღაურების საფასურს 100 დღეზე.

გლეხებშიც კატეგორიებადაა გაყოფილი თუ ვის შეუძლია ვალის აღება. ნასყიდს რომ არ შეუძლია ცალსახაა, ის პატრონის სრული საკუთრებაა. ასევე, გლეხი საკუთრივ ვალის გადახდის საშუალებაცაა. ყველა ამ საბუთში თუ სამართლის ძეგლში, გლეხი მუდამ მესამე პირშია ნახსენები, არცერთი საბუთი არ საუბრობს გლეხის პირით. ნახსენებია მათი ვინაობა, თუმცა ეს მხოლოდ რეესტრისთვის საჭირო გარემოებაა, რომელიც ესაჭიროება მყიდველს თუ ვალის გამცემს.

¹⁵ ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, გვ. 175.

¹⁶ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.). ტ. I. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ. 1947, გვ. 197.

¹⁷ მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის. ნ. I (ხელფასი, ქირა, ფასები). მასალები შეარჩია და გამოსცა ნ. ბერძენიშვილმა. თბ. 1938, გვ. 6-8.

თუმცა გვაქვს გამოწვევები, როდესაც გლეხები საბუთებში პირველ პირში საუბრობენ. რამე განსაკუთრებულ მოვლენასთან ხომ არ გვაქვს საქმე, გლეხი როგორც სუბიექტი ხო არ დაფიქსირებულია. რა თქმა უნდა არა. საბუთები სადაც გლეხები პირველ პირში საუბრობენ, ან სამეცხანსეო დოკუმენტებია, ან სასამართლო ოქმები.

ყველაზე ადრეული დოკუმენტი, რომელიც ვალის აღებას ეხება XIII საუკუნით თარიღდება: „ქ. სახელითა ღ(მრ)თისაითა და თავსდებობითა სუეტისა ცხოველისაითა ესე დაწერილი დაგინერეთ ჩ(უ)ენ, **ბურჯელთა: კავთულამა და თევდორემა და ჩ(ე)ენთა შვილთა: ბასილმა და მშუიდამა.**დაგუეჭირუა ჰავისა ჟამისაგან და ხარაჯობისგან და ავიღეთ თქუენმოძღუარისაგან დემეტრესაგან(ნ) ტოხუაისძისაგან(ნ) სამოცი თეთრი დეკენბერსა ათსა და გაგიჩინეთ ოცი კოკაჲ ტკბილი წელიწადსა-შიგა მზაი, რომე უსიტყუელადა ჴელთამოგაჴსენებდეთ, ვირემდისცალა ამა თეთრსა შენსა ჴელთამოგაჴსენებდეთ.**ამისანი მონამენი არიან ჴარაისძე ებაი და ნამალაისძე აი.**“

პირველივე დოკუმენტში რომელშიც ვალის გაცემა დასტურდება, გლეხები ვალს იღებენ სვეტიცხოვლის წინამძღვრისგან. სადაც საბუთის შედგენის წესით მიხედვით დასახელებულია ამღებიც და გამცემიც. მეტიც, ვალის ამღებები მთელი მისი მემკვიდრეებით არიან ნახსენები. სავარაუდოდ იმისთვის რომ ვალი შემდგომ მემკვიდრეებზე გადასულიყო, რადგან საბუთის დამწერები, მარტო კავთულა და თევდორე კი არ არიან, მათი შვილებიც.

ქართულ საისტორიო საბუთებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ გლეხობა საბუთებში მხოლოდ მესამე პირში, ხშირად ბატონის სახელით, ხანაც მისივე სახელით იხსენიება. ერთადერთი ფაქტი როდესაც გლეხი პირველ პირში საუბრობს, ეს არის სამეცხანსეო საბუთები, სადაც ის ვალდებულებებს იღებს ვალის გადახდის სანაცვლოდ. მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე, საქართველოშიც გლეხის სიტყვა შეზღუდულია ან გამქრალია, ისინი თუ საუბარს იწყებენ, იწყებენ მხოლოდ ვალდებულებითი საბუთებიდან, ექსპლუატაციის ზრდის ფონზე, არა აჯანყებით, არა საგლეხო გამოსვლით, არამედ კანონით დადგენილი ზომების შესრულების პასუხისმგებლობით.

როდესაც ევროპელი ისტორიკოსებისთვის ინკვიზიციის არქივები გაიხსნა, ზოგიერთი მათგანისთვის ნათელი გახდა, რომ გლეხობა რომლის ხმა არ ისმოდა საუკუნეების მანძილზე, მხოლოდ ინკვიზი-

ციის დაკითხვის ოქმებში ლაპარაკობდნენ.¹⁸ საქართველოს საისტორიო საბუთებზე დაკვირვებამ კი, როგორც აღვნიშნე, ჩვენთვის ცნობილი საბუთების ანალიზისას გვიჩვენა, რომ გლეხობა საუბარს იწყებს მხოლოდ ვალის აღების დროს. როგორია ქართველი გლეხის ყოველდღიურობა, როგორია მისი სამუშაო პროცესი ბეგარის გადახდის მოლოდინში, მეტ-ნაკლებად შესწავლილია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ახლა ამას დავუმატოთ სამუშაო პროცესის და ექსპლუატაციის ზრდა, როდესაც გლეხი საკუთრივ არის გავალიანებული, ან სულაც ბატონის ვალის გამო მუშაობა უწევს პროცენტის გადასახდელად და ცალკე ბატონის ყოველდღიურობის უზრუნველსაყოფად.

საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობა ანუ გლეხობა, მთელი შუასაუკუნეების მანძილზე, საბუთებში პირველ პირში საუბარს იწყებს ან ამეტყველებენ მხოლოდ მაშინ, როდესაც ის ვალს იღებს მევახშისგან. მისი მეტნაკლები ან ფეხმერული „სუბიექტურობა“, მხოლოდ მაშინ გაიელვებს, როცა ის ეკონომიკური უღელის სამევახშეო ფორმაში აღმოჩნდება.

¹⁸ კ. გინძბურგი. ინკვიზიტორი როგორც ანთროპოლოგი. ნაკვლევები, მითები, მიკროისტორია. ესსეები ევროპის ისტორიისა და კულტურის შესახებ. თარგმანების კრებული. თბ. 2011, გვ. 93-107.

Akaki Chikobava

PhD in History,

Tbilisi, Georgia

**PEASANTS IN GEORGIAN
HISTORICAL AND LEGAL DOCUMENTS
(THE RESULTS OF THE INITIAL OBSERVATION)**

Summary

Peasants were the primary means of production during the Middle Ages. Lords had the authority to sell peasants, with or without a land. The tax obligations of a peasant depended on their status, specifically whether the land they cultivated belonged to the lord or to the peasant themselves. Although peasants are frequently mentioned in Georgian legal documents, they do not constitute an independent subject during the Middle Ages, which is typical to the feudal social relations everywhere.

It is not surprising that historical documents from Georgia primarily reflect the interests and demands of the upper classes, as they controlled both the educational and judicial systems. During this time, the literacy rate among the general population was only 4%, placing the power to shape public consent firmly in the hands of the elite. The Georgian Church enjoyed monopoly on education sphere. According to Antonio Gramsci, medieval intellectuals, or “organic intellectuals”, were represented by ecclesiastical entities that held a monopoly over morality, law, science, and philosophy of the period. With the rise of feudalism, the language of the upper classes prevailed, contributing to the expansion and reinforcement of the feudal system. In this context, the peasant is largely absent as a subject; they were often mentioned only in registries. However, before feudal relations were fully established, there was a conflict between what were termed high and folk languages. Nikolai Marr analyzed this process through his study of the four chapters of the Adishi Gospels.

Historical documents from Georgia reveal that the peasantry is typically referred to in the third person, often as representatives of their lords and sometimes by their lords’ names. The only instances where peasants speak in

the first person occur in documents involving commitments made in exchange for debt repayment. Overall, the voice of the peasantry is either limited or entirely absent in medieval Georgia. We hear their perspective not through rebellions or peasant protests, but through obligatory documents that reflect rising exploitation, specifically regarding their responsibilities under the law.

The opening of the Inquisition archives has led some historians to believe that the European peasantry, which had been largely invisible for centuries, can primarily be heard through the interrogation protocols of the Inquisition. In a similar vein, Georgian historical documents indicate that the voice of the peasantry is often only heard in the context of debt. Georgian historiography tends to depict the everyday lives and work processes of peasants mainly in relation to their obligations to pay feudal taxes. Furthermore, it is important to consider the increase in workload and exploitation that occurs when a peasant is in debt – either due to their own liabilities or because of their lord's debts. In such cases, peasants must undertake additional work to pay off the interest on their lord's debts, in addition to their usual labor.

The majority of the medieval Georgian population, which was predominantly composed of peasants, begins to express themselves in the first person in documents primarily when they take out loans from pawnbrokers. Their somewhat ephemeral “subjectivity” becomes evident when they find themselves burdened by the economic constraints of pawnbroking.